INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	3
3 Infrastructuur	6
4 Nederzettingen	8
5 Bevolking	11
6 Middelen van bestaan	13
7 Sociale en culturele voorzieningen	16
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	18
Bronnen	21
Bijlagen	25

HET OVERSTICHT
Zwolle, december 1988.

1 Ligging, grenzen en omvang

De Sallandse gemeente Heino ligt ten zuidoosten van de stad Zwolle. Het dorp Heino is de administratieve kern van de gemeente, die daarnaast bestaat uit de kleine kernen Lierderholthuis en Laag-Zuthem en een buitengebied met verspreide bebouwing.

In 1967 is een deel van de toen opgeheven gemeente Zwollerkerspel aan Heino toegevoegd en sindsdien bedraagt de oppervlakte van de gemeente 3381 ha. Ook in 1818 had er al een aanzienlijke uitbreiding van het gemeentelijk grondgebied plaatsgevonden, dat vanaf de oprichting van de gemeente in 1811 alleen het voormalige schoutambt Heino omvatte. In 1818 werd namelijk het ten zuiden van de Twentse weg gelegen deel van de buurschap Lenthe, dat tot die tijd onder de gemeente Dalfsen viel, aan Heino toegewezen (kaart 1). Tegenwoordig wordt Heino omsloten door de volgende gemeenten: Dalfsen in het noorden, Ommen in de oostelijke punt, Raalte in het zuiden, Wijhe in het zuidwesten en Zwolle in het noordwesten.

De gemeente Heino telde op 1 januari 1987 6974 inwoners. De totale woningvoorraad bedroeg 2172, de gemiddelde woningdichtheid per km2 was derhalve 65. Dit cijfer lag beneden het gemiddelde voor Overijssel, dat op 1 januari 1987 105 bedroeg, maar boven het cijfer van Salland (55).

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie (kaart 2)
Karakteristiek voor het landschap in de gemeente Heino zijn de dekzandruggen, die in westelijke tot noordwestelijke richting door de gemeente lopen. Deze ruggen zijn in het pleistoceen gevormd, toen de wind het dekzand, dat afkomstig was van de stuwwallen en door het smeltwater naar de "Oer-IJsselvallei" was meegevoerd, in meer of minder brede ruggen afzette. De langste en meest herkenbare dekzandrug is de Zandsteegrug, waar nu onder andere de Zuthemerweg en de Lemelerveldseweg op liggen. Ook in de lager gelegen delen tussen de ruggen zijn dekzanden afgezet, maar deze zijn door de oudste weteringen (bv. de Kolkwetering) grotendeels bedekt met beekafzettingen.

Het westelijke deel van de gemeente heeft zijn huidige vorm vooral in het holoceen gekregen. In die tijd steeg het grondwater en uit de brede zandige beddingen van de Oer-IJssel werden de zogenaamde rivierduinen gevormd. Met name vanaf de achtste eeuw zijn deze voor een groot deel bedekt met en omgeven door kleiafzettingen, die zich uitstrekken tot aan de oostrand van het Lierder- en Molenbroek.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
De huidige bodemgesteldheid hangt nauw samen met het reliëf binnen de gemeente. Heino kent een totaal hoogteverschil van zeven meter en dat heeft belangrijke gevolgen voor het grondwaterpeil. Op de hoge dekzandruggen treft men voornamelijk duinvaaggronden aan. De minder hoge delen worden vaak gekenmerkt door een dik dek van

zwarte of donkerbruine humusrijke bovengrond, dat als gevolg van een eeuwenlange bemesting met plaggen ontstaan is; dit zijn de enkeerdgronden en hun verspreiding valt grotendeels samen met de oude escomplexen. Daarnaast hebben zich in het dekzandlandschap veldpodzolgronden gevormd (bv. Veldhoek), terwijl in de laagste delen beekeerdgronden zijn ontstaan. (bv. langs de Heinosche Vloedgraven).

Op de meest recente bodemkaart wordt de westelijke helft van de gemeente aangeduid als gebroken gronden, gekenmerkt door een grote variatie in textuur en grondwaterstand. Op de oeverwallen hebben zich als gevolg van vermenging van de zandige ondergrond met omringende rivierkleigronden de zogenaamde mengelgronden gevormd (bv. in het Lierderbroek).

Landschappelijk gezien behoort de gemeente Heino tot het Sallandse hoevenlandschap. De afwisseling van hoge, middelhoge en lage dekzandruggen en beekdalen heeft grote invloed gehad op het huidige landschap. Als gevolg van het markante, kleinschalige reliëf en bijgevolg de uitgesproken verschillen in bodemvochtigheid is een tamelijk besloten landschap met verspreide bebouwing ontstaan. Dit hoevenlandschap wordt verder gekenmerkt door een onregelmatige percelering en de situering van de hoeven op de overgeng van lage naar hoge gronden.

In het oosten van de gemeente steken de oudere rivierduinen boven de omliggende, later afgezette kleigronden uit. Als gevolg van een eeuwenlang inklinkingsproces is in dit vlakke gebied een veelheid van korte, smalle ruggetjes ontstaan. Tot na 1940 bleef het nagenoeg zonder bebouwing.

2.3. Bodembeheer en ontginningen (kaart 3)

De ontginningsgeschiedenis van de gemeente Heino is nauw verweven met geologie en bodemgesteldheid. Op de relatief hoog gelegen dekzandgronden zijn al in de vroege middeleeuwen de zogenaamde bouwkampen of éénmansessen ontstaan. Het kleinschalige kamphoevenlandschap, dat hieruit voortvloeide, vindt men op de topografische kaart van 1858 vooral langs de Zandsteeg en de Twentse weg terug. Daarnaast had al in het begin van de veertiende eeuw de ontginning van het Lierder- en Molenbroek plaatsgevonden, als gevolg waarvan in het westen van de huidige gemeente een oud weideontginningslandschap ontstond.

In 1833 was derhalve al een groot deel van de gemeente Heino in cultuur gebracht; tegenover 2200 ha cultuurgrond stond nog ongeveer 470 ha woeste grond. Tussen 1833 en 1905 werd in totaal 223 ha woeste grond ontgonnen, waarvan ongeveer driekwart tot grasland. Het betrof hier vooral de relatief laaggelegen, vochthoudende gronden met weinig reliëf, die bij de opheffing van de marke van Heino in 1833 over de gewaarden werden verdeeld. Rond 1850 vond een ontginning plaats in het noorden van de gemeente richting Overijssels kanaal op voornamelijk laag gelegen heide-

en beekdalgronden. Gezien de regelmatige kavelindeling droeg deze ontginning een duidelijk collectief karakter. Het gebied ter weerszijden van de Berkendijk in het zuiden van de gemeente, dat iets later in cultuur werd gebracht, vertoont een vrij grillig kavelpatroon, wat duidt op een meer individuele aanpak.

Naast deze veldontginningen is het oude kamphoevenlandschap sinds 1850 uitgebreid met nieuwe ketens van kamphoeven. Dit jonge kamphoevenlandschap betekende een intensivering van de bebouwing op reeds ontgonnen land, waarbij meestal het aanwezige kavelpatroon werd gevolgd. In het begin van de twintigste eeuw waren de ontginningen in de gemeente Heino op de meeste plaatsen voltooid.

2.4. Waterbeheersing

In 1850 is de waterhuishouding van de gemeente Heino in handen van de kleine waterschappen Sekdoorn (opgericht in 1562) en Lierder- en Molenbroek (al genoemd in 1456) en de grote waterschappen Salland en Zuidervechtdijken, die deel uit maakten van de in 1835 ingestelde dijksdistricten ter bescherming van de bedijkte delen van Overijssel.

In de loop der eeuwen is ten behoeve van de afwatering van de lage gebieden een aantal weteringen gegraven. Voorbeelden hiervan zijn de Oude en Nieuwe Wetering, de Kolkwetering, de Soestwetering en de Steenwetering. Met hetzelfde doel (namelijk: een betere waterbeheersing) werd in 1768 in het noordwesten van de gemeente, even ten zuiden van de Aalvangersbrug, een windwatermolen gebouwd. Deze molen is in 1917 vervangen door een electrisch gemaal, dat net over de grens op het grondgebied van de gemeente Wijhe staat.

Na de opheffing van de waterschappen Sekdoorn en Lierder- en Molenbroek in 1971 is de waterhuishouding thans in handen van het Waterschap Salland, dat in 1883 (opnieuw) werd opgericht. Alleen de smalle strook ten noorden van het Overijssels kanaal valt onder het Waterschap Bezuiden de Vecht (tot 1959 Zuidervechtdijken). De afwatering vindt vooral plaats via de Nieuwe Wetering, die in 1965 van het gemaal Langeslag werd voorzien (bij de monding van het Overijssels kanaal in het noorden van de gemeente).

3 Infrastructuur

(kaart 4)

3.1. Waterwegen
Ondanks het feit, dat er verschillende weteringen door het territorium van de gemeente Heino lopen, is de vervoersfunctie hiervan nooit belangrijk geweest. Alleen het Overijssels kanaal, dat slechts over een geringe afstand door de gemeente Heino is aangelegd, was in de eerste helft van de twintigste eeuw een belangrijke waterweg, maar in de jaren zestig is deze vervoersfunctie verloren gegaan, voornamelijk als gevolg van de crisis in de Twentse textielindustrie en de opkomst van andere vervoersmiddelen.

3.2. Wegen
In 1850 telde de gemeente Heino maar één "straat- en kunstweg", namelijk de Zwolse weg, waarvoor in 1828 de concessie was verleend en die in de daarop volgende jaren verhard was. Deze nieuwe weg tussen Zwolle en Almelo maakte een einde aan de bloeiperiode van de Twentse weg, die voorheen de belangrijkste verbinding tussen de handelsplaatsen Zwolle en Kampen en het Twentse en Westfaalse achterland vormde.

Tussen 1850 en 1900 werden er weinig wegen binnen de gemeente verhard. De Nieuwendijk, de verbinding tussen Heino en Wijhe en tevens een onderdeel van de huidige Dorpsstraat, werd op initiatief van de eigenaar van kasteel 't Nijenhuis verhard. Ook de weg naar Lierderholthuis (nu Rozendaalseweg) werden in deze periode met keien bestraat.

Na de eeuwwisseling wordt het net van verharde wegen in snel tempo uitgebreid. In 1910 wordt de

nieuwe Dalfserweg van Heino naar Dalfsen geopend, die het voortaan onnodig maakt om over de oude Dalfserweg door de Veldhoek naar Dalfsen te reizen. Ook de verharding van de van oudsher belangrijkste oostwestverbinding de Zandsteeg (thans Zuthemerweg, Zwolse Weg, Van der Capellenweg en Lemelerveldseweg, vindt in het begin van deze eeuw plaats. Daarnaast wordt een aantal wegen in het dorp Heino van een verhard wegdek voorzien.

In 1984 is Rijksweg 35 ten oosten van de bebouwde kom omgelegd, zodat het doorgaande verkeer thans niet meer door het dorp Heino rijdt.

3.3. Spoorwegen

In 1881 werd de spoorlijn Zwolle-Almelo aangelegd en tegelijkertijd werd het door de Staat aanbestede station van Heino gebouwd. Bovendien kwam er een halte in Laag-Zuthem, waartoe een baanwachterswoning tot haltegebouw werd uitgebouwd. Dit gebouw is inmiddels afgebroken, nadat de stopplaats in 1938 voor reizigers was gesloten. In 1976 werd het oude station van Heino buiten gebruik gesteld en een nieuwe abri in gebruik genomen.

4 Nederzettingen

(kaarten 5, 6 en 7)

4.1. Kernen
De eerste oorkonde, waarin **Heino** vermeld wordt, dateert uit het jaar 1236. De bewoning had aanvankelijk een verspreid karakter, omdat grote delen moerassig en practisch onbewoonbaar waren, terwijl de voor bewoning geschikte gebieden klein waren en erg verspreid lagen. Het dorp Heino wordt dan ook getypeerd als een kamphoevennederzetting, die later is uitgegroeid tot een kerkdorp.

Omstreeks 1840 stonden er 34 huizen in de kom van het dorp Heino en en deze maakten slechts 11% uit van de totale woningvoorraad van de gemeente. De bebouwing concentreerde zich vooral langs de huidige Canadastraat, waar de woningen op brinken in kleine groepjes bijeenstonden. De belangrijkste brinken waren de Kerkbrink (waar al in de dertiende eeuw een kerkje of kapel was gebouwd), de Sikkenbrink (op de hoek van de Canadastraat en de Vlaminckhorstweg) en de Brink (bij het huidige zwembad). Opvallend is dat er tot 1850 practisch geen bebouwing voorkwam langs de Nieuwendijk (nu: Dorpsstraat), die al in de dertiende eeuw was aangelegd als verbinding tussen de Zandsteeg en de zuidelijker gelegen dorpskern, waar de kerk stond. De boeren vestigden zich bij voorkeur op de hoger gelegen dekzandruggen.

In de tweede helft van de negentiende eeuw concentreerde de uitbreiding van het dorp zich nagenoeg geheel langs de Nieuwendijk, die met het oog hierop in de jaren zeventig een

klinkerbestrating kreeg. Na de eeuwwisseling bleef de structuur van het dorp lange tijd ongewijzigd en vond er alleen verdichting van de bebouwing langs de Canadstraat en Dorpsstraat plaats. In de twintiger jaren verschenen op de hoge kamp langs de Zwolse weg de zogenaamde gemeentewoningen. In 1928 moest een complex van volkstuintjes op het bouwlandcomplex De Haar wijken voor de aanleg van een marktplein, waar in de jaren dertig de wekelijkse eier- en biggenmarkt werd gehouden. In dezelfde tijd veranderde het patroon van lintbebouwing enigszins door de realisatie van woningen rond huize "de Hemel" en langs de Vlaminckhorstweg.

De naoorlogse dorpsuitbreidingen hebben het dorp Heino een meer compacte vorm gegeven, die sterk afwijkt van de lintvorm van voor 1930. De Dorpsstraat is de centrale noordzuidverbinding gebleven, maar aan beide zijden van deze straat is de bebouwing aanzienlijk uitgebreid. De woningvoorraad is dan ook gestegen van 34 omstreeks 1840 tot 1831 in 1987.

Heino kan worden getypeerd als een locaal centrum voor detailhandelsvoorzieningen. Het verzorgingsgebied valt grotendeels samen met de gemeentegrenzen; alleen in het oosten oriënteert de bevolking zich op Lemelerveld. Ook op het terrein van de onderwijsvoorzieningen is Heino een locaal centrum, dat weliswaar één voorziening voor lager beroepsonderwijs heeft, maar voor het overige vervolgonderwijs is aangewezen op Raalte en Zwolle.

De twee andere kernen in de gemeente worden omstreeks 1850 nog niet als zodanig onderscheiden. Het dorp **Lierderholthuis**, ten oosten van het dorp Heino, heeft zijn ontstaan te danken aan het feit, dat dit na de Reformatie lange tijd de enige plaats was binnen de marke Heino, waar de rooms-katholieke eredienst mocht worden gehouden. Pas in het begin van de twintigste eeuw heeft zich rondom de kerk een kleine kern gevormd en zijn er enkele voorzieningen gekomen. Op 1 januari 1987 stonden er 63 woningen in de dorpskern.

Laag-Zuthem komt op de topografische kaart van 1858 alleen voor als naam van een gebied. Er ontwikkelde zich een kleine kern in een nauwelijks bewoond gebied, nadat er in 1862 een Gereformeerde kerk gebouwd was. Nadat het dorp in 1881 een halte aan de spoorlijn Zwolle-Almelo had gekregen, ontwikkelde zich langs de Kolkweg in oostelijke richting de eerste lintbebouwing. In de bebouwde kom van Laag-Zuthem, dat tot 1967 onder de gemeente Zwollerkerspel viel, stonden in 1987 83 woningen.

4.2. Buurschappen

Duidelijk omgrensde buurschappen komen in de gemeente Heino bijna niet voor. Alleen het zuidelijke deel van de buurschap Lenthe, dat oorspronkelijk onder de gemeente Dalfsen viel, werd in 1818 aan de gemeente Heino toegevoegd. Daarnaast was de gemeente in de marketijd onderverdeeld in zes rotten of wijken. Het ontbreken van buurschappen is vooral het

gevolg van de individuele ontginningswijze, die geleid heeft tot een zeer verspreide bebouwing in het buitengebied.

In 1849 stonden er in de gemeente Heino 350 woningen, die voor het overgrote deel (90%) verspreid over het buitengebied lagen. In 1940 was dit aantal bijna verdubbeld tot 657. De meeste woningen werden in de tussenliggende periode gebouwd in het dorp Heino, maar ook in het buitengebied vond uitbreiding van de bebouwing plaats, deels door ontginning van de veldgronden, deels door verdichting van de bestaande bebouwingsstructuur.

Op de hoog gelegen dekzandgronden in het buitengebied bevinden zich de volgende landgoederen met parkbossen: 't Rosendael, de Kolkhof, de Gunne, de Vlaminckhorst en de sinds 1818 tot de gemeente Heino behorende voormalige havezate Den Alerdinck. De enige havezate, die in het schoutambt Heino lag, was De Breedenhorst aan de Nieuwe Wetering. Het kasteel, dat bij deze havezate hoorde, verviel in de tweede helft van de achttiende eeuw tot een ruïne en is spoedig daarna afgebroken.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
(tabel 1)
In 1850 telde de gemeente Heino 1744 inwoners. In de periode van 1850 tot 1940 is het bevolkingsaantal toegenomen tot 3106 inwoners. Slechts één decennium uit de tussenliggende periode werd gekenmerkt door een bevolkingsafname: de jaren zestig van de negentiende eeuw. Deze teruggang van de bevolking deed zich in de gemeente Heino iets eerder voor dan in de meeste omliggende gemeenten, waar een soortgelijke bevolkingsontwikkeling in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw plaatsvond. Na 1870 verliep de bevolkingsaanwas tamelijk regelmatig, met alleen een aantal jaren van stagnatie vlak voor de eeuwwisseling. Na 1940 heeft de bevolkingstoename een explosief karakter, vooral door de uitbreiding van het dorp Heino. In 1987 telde de gemeente 6974 inwoners.

5.2. Ruimtelijke spreiding
De gemeente Heino telde omstreeks 1840 ongeveer 1700 inwoners, waarvan er 230 in de kom van het dorp woonden. De enige kern in de gemeente verschafte derhalve onderdak aan 13,5% van de bewoners.

Dat deze situatie sindsdien ingrijpend veranderd is, blijkt uit het feit dat op 1 januari 1987 de gemeente Heino 6974 inwoners telde, waarvan het merendeel (4839 inwoners ofwel 69,4%) in het hoofddorp woonachtig was. Daarnaast kwamen de kernen Lierderholthuis en Laag-Zuthem tot ontwikkeling, maar deze nemen met respectievelijk 190 en 286

inwoners slechts een klein deel van de gemeentelijke bevolking voor hun rekening.

De overige bewoners wonen verspreid over het buitengebied, waarbij het opvalt dat de bevolkingsomvang in het buitengebied sinds 1840 in absolute zin nauwelijks wijzigingen heeft ondergaan; omstreeks 1840 betrof het hier zo'n 1470 inwoners, terwijl hun aantal in 1987 1659 bedroeg.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw

Uit de volkstelling van 1795 bleek dat 79 van de 143 gezinnen (d.w.z.55%) hun brood verdienden in de landbouw. Deze situatie heeft zich tot 1947 nauwelijks gewijzigd; in dat jaar was 53% van de beroepsbevolking werkzaam in de agrarische sector.

De oudste landbouwgronden treft men aan op de dekzandruggen, waar al in de vroege middeleeuwen als gevolg van de kampontginningen kleine, verspreide escomplexen of enken zijn ontstaan. Ook de rivierkleigronden in het westen zijn al in een vroeg stadium in cultuur gebracht. Dit gebied werd voornamelijk gebruikt als grasland, waarbij de aanwezigheid van hoger gelegen mengelgronden een gunstige omstandigheid betekende voor het uitoefenen van het gemengde bedrijf, dat in vroegere tijden noodzakelijk was in verband met zelfvoorziening en mestproductie.

Heino ligt derhalve op de overgang van het Sallands akkerbouwgebied (de zandgronden) en het gebied, waar van oudsher de veehouderij domineerde (de rivierkleigronden van de IJsselstreek). In 1833 bedroeg het oppervlak aan grasland 1470 ha, twee keer zoveel als het akkerbouwareaal. Voor de akkerbouwers was rogge van oudsher het hoofdproduct, aangevuld door met name gerst, haver en boekweit. In de periode tussen 1833 en 1940 verliest de akkerbouw langzamerhand terrein op de veeteelt: de teelt van rogge loopt terug, boekweit verdwijnt omstreeks 1910 zelfs helemaal uit het teeltplan en de uitbreiding van het landbouwareaal komt

vrijwel alleen ten goede aan de veeteelt. De veeteelt laat in deze periode een toename zien van het aantal runderen ten koste van het aantal schapen. Speciale aandacht verdient nog de bijenteelt, die in de tweede helft van de negentiende eeuw een belangrijke bron van inkomsten was. Uit het gemeenteverslag van 1874 blijkt dat er in dat jaar in de gemeente Heino 3410 kilo honing werd geproduceerd en 310 kilo was.

De tweede helft van de negentiende eeuw was ook de bloeiperiode voor de molens in de gemeente Heino. Omstreeks 1880 telde de gemeente, naast de windwatermolen in het Lierderbroek, drie windmolens en twee rosmolens. De "Heynose Mole" aan de Nieuwe Wetering en de molen van Hooglugt ten noorden van Heino-dorp dateren uit de achttiende eeuw. Deze molens zijn respectievelijk in 1912 en 1945 afgebrand. Daarnaast wordt er in de tweede helft van de negentiende eeuw melding gemaakt van de "Kloostermansmolen", die kort na 1900 is verdwenen. De door paardekracht bewogen rosmolens stammen beide uit 1857 en werden alleen gebruikt voor de bereiding van olie. Alle genoemde molens zijn inmiddels verdwenen.

Na de eeuwwisseling werden er ter behartiging van de boerenbelangen een aantal coöperaties opgericht. In 1912 werd de kort tevoren opgerichte zuivelfabriek coöperatief en een jaar later werd een coöperatieve landbouwvereniging gesticht. Ook de landbouwvoorlichting deed haar intrede, resulterend in 1929 in de oprichting van een proefboerderij op het erf van boerderij Averheino.

Het gevolg van de geschetste ontwikkeling was dat in 1933 589 ha van de cultuurgrond in gebruik was als bouwland en dat het graslandareaal was uitgebreid tot 2135 ha (=78%). Deze specialisatie in de richting van de veeteelt heeft zich na 1940 voortgezet. Op 1 januari 1987 besloegen grasland en bouwland een oppervlak van respectievelijk 2345 en 336 ha.

6.2. Ambacht, industrie en diensten

Heino ontwikkelde zich al in de achttiende eeuw tot een dorp met overwegend niet-agrarische werkgelegenheid. In 1795 waren 37 van de 42 gezinnen in het dorp werkzaam buiten de landbouw. Toch hebben zich hier tot 1900 geen industrieën gevestigd en beperkte de niet-agrarische werkgelegenheid zich tot een aantal ambachtslieden, waarbij met name het grote aandeel van de kleermakers en de schoenmakers opmerkelijk was.

De eerste industriële vestiging in Heino was de zuivelfabriek ten noorden van het dorp in 1901. In 1912 ging deze over in de handen van de in dat jaar opgerichte Coöperatieve Stoomzuivelfabriek "Heino". In 1929 werd de fabriek, waarvan de naam later is gewijzigd in "Heino Krause", uitgebreid met een poedermakerij en een nieuw ketelhuis.

In 1913 werden een stoomkorenmaalderij aan de Nieuwe Wetering en een meelfabriek aan de huidige Canadastraat in gebruik genomen. Behalve de genoemde bedrijven is de omvang van de

niet-agrarische werkgelegenheid in de gemeente Heino tot 1940 zeer beperkt gebleven.

De zuivelfabriek (thans: Heino Krause) en de meelfabriek (thans: Coöperatieve Vereniging Heleco) zijn ook momenteel nog belangrijke werkgevers in de gemeente Heino. Daarnaast heeft zich aan de Van der Capellenweg een betonfabriek gevestigd. De stoomkorenmaalderij is niet meer als zodanig in bedrijf; thans vindt men hier café Kappert.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
Uit het gemeenteverslag van 1849 blijkt dat er in de gemeente Heino toendertijd 880 katholieken en 886 Nederduits-hervormden waren. Deze evenwichtige situatie heeft zich tot op de dag van vandaag nauwelijks gewijzigd.

De oudste kerk van Heino kwam na de reformatie in bezit van de hervormde gemeente. In 1831 werd het kerkhof rondom de kerk verwijderd, in dezelfde tijd werd ten zuidwesten van het dorp een algemene begraafplaats aangelegd. In 1867 werd de oude kerk vervangen door een nieuwe, waarbij alleen de vijftiende eeuwse toren gespaard bleef.

Lierderholthuis, dat na de reformatie als het katholieke centrum van Heino werd aangewezen en in 1776 een zelfstandige parochie werd, bezat al vanaf 1685 een schuurkerk op het erf van het spieker Het Holthuis. In 1863 werd deze vervangen door de huidige Sint-Nicolaaskerk; de naam werd overgenomen van de voormalige katholieke kerk in Heino. In 1934 werd tegenover de kerk een parochiehuis gebouwd, dat vooral functioneert als middelpunt van het verenigingsleven.

De katholieken in Heino-dorp maakten vanaf 1857 gebruik van een waterstaatskerkje, dat in 1924 werd afgebroken. Alleen de pastorie bleef staan en nog in hetzelfde jaar werd de rooms-katholieke kerk van Maria-Hemelvaart hier tegenaan gebouwd. De rooms-katholieke begraafplaats aan de Pastorielaan dateert uit 1895.

Naast de katholieke enclave Lierderholthuis was er vanaf 1862 in de omgeving van Heino ook een Gereformeerde enclave, namelijk Laag-Zuthem. In dat jaar werd in dit nauwelijks bewoonde gebied de Gereformeerde kerk Langeslag gebouwd, die thans gebruikt wordt door de Gereformeerde kerk (Vrijgemaakt).

7.2. Scholen
Omstreeks 1850 was de openbare dorpsschool de enige schoolvoorziening, die in Heino aanwezig was. De toenmalige school aan de (huidige) Canadastraat werd in 1875 door de gemeente aangekocht en verbouwd tot gemeentehuis. Aan het noordeinde van het dorp werd een nieuw schoolgebouw neergezet, dat later diverse andere bestemmingen heeft gehad en momenteel de brandweer onderdak verschaft. In 1879 werd er een katholieke school gebouwd op de plaats van het huidige parochiehuis. In 1914 werd deze school vervangen door de rooms-katholieke Mariaschool aan de (huidige) Canadastraat. Daarnaast verscheen er in 1922 aan de Dorpsstraat een christelijke lagere school.

Lierderholthuis en Laag-Zuthem kregen in het begin van de twintigste eeuw hun eigen school. De rooms-katholieke school van Lierderholthuis en de Gereformeerde school van Laag-Zuthem werden respectievelijk in 1907 en 1920 in gebruik genomen.

Tot 1940 waren er geen scholen voor voortgezet onderwijs in de gemeente Heino. Hoewel Heino thans een voorziening voor lager beroepsonderwijs heeft, is de gemeente met betrekking tot vervolgonderwijs sterk aangewezen op Raalte en Zwolle.

7.3. Overige
In 1876 werd de voormalige dorpsschool aan de Canadastraat in gebruik genomen als gemeentehuis. Ruimtegebrek heeft er toe geleid dat in 1939 een nieuw pand werd aangekocht, dat vervolgens werd ingericht als gemeentehuis. Maar de geschiedenis herhaalde zich: ook dit gebouw kon de groei van het gemeentelijke apparaat niet verwerken en in 1982 werd aan het Marktplein een nieuw raadhuis betrokken. Het oude gemeentehuis is thans in gebruik als café.

Omstreeks 1970 werd de voormalige bibliotheek aan de Marktstraat in gebruik genomen als postkantoor. Het oude postkantoor aan de Prins Bernhardstraat functioneert momenteel als Rode Kruisgebouw. Ook Laag-Zuthem heeft een hulppostkantoor gehad, maar dit is in de jaren tachtig gesloten.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Kernesdorp.

Functie:
Agrarische verzorgingskern.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In 1850 bestaat het dorp uit twee brinkjes; de Kerkbrink en de Sikkenbrink en enige bebouwing langs de verbindende weg in een boomrijke omgeving. Rond de Kerkbrink verrijzen in de periode 1850-1940 de belangrijkste gebouwen, zoals het raadhuis (ca. 1900), de bank en de Rooms-Katholieke Kerk (1857 en vervangen 1924). In 1928 wordt grenzend aan De Brink het Marktplein aangelegd. In deze tijd ontstaat ook de bebouwing langs de noordelijke uitvalsweg, die sinds 1830 deel uitmaakt van de straatweg Zwolle-Almelo. Deze bebouwing bestond uit vrijstaande woningen van een bouwlaag. De huidige Canadastraat en Dorpsstraat werden evenals de hoofdweg Zwolle-Almelo in 1940 nog door bomen omzoomd. Op enige afstand van het dorp werden de toegangswegen gemarkeerd door bijzondere gebouwen: het station (1881) in het zuiden, de stoomzuivelfabriek in het noorden en het buitenhuis "de Vlaminckhorst" in het oosten.
In de periode 1850-1940 verdicht zich de bebouwing van de kern. Langs de uitvalswegen heeft een lineaire ontwikkeling plaatsgevonden.

Stedebouwkundige ontwikkeling Heino

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

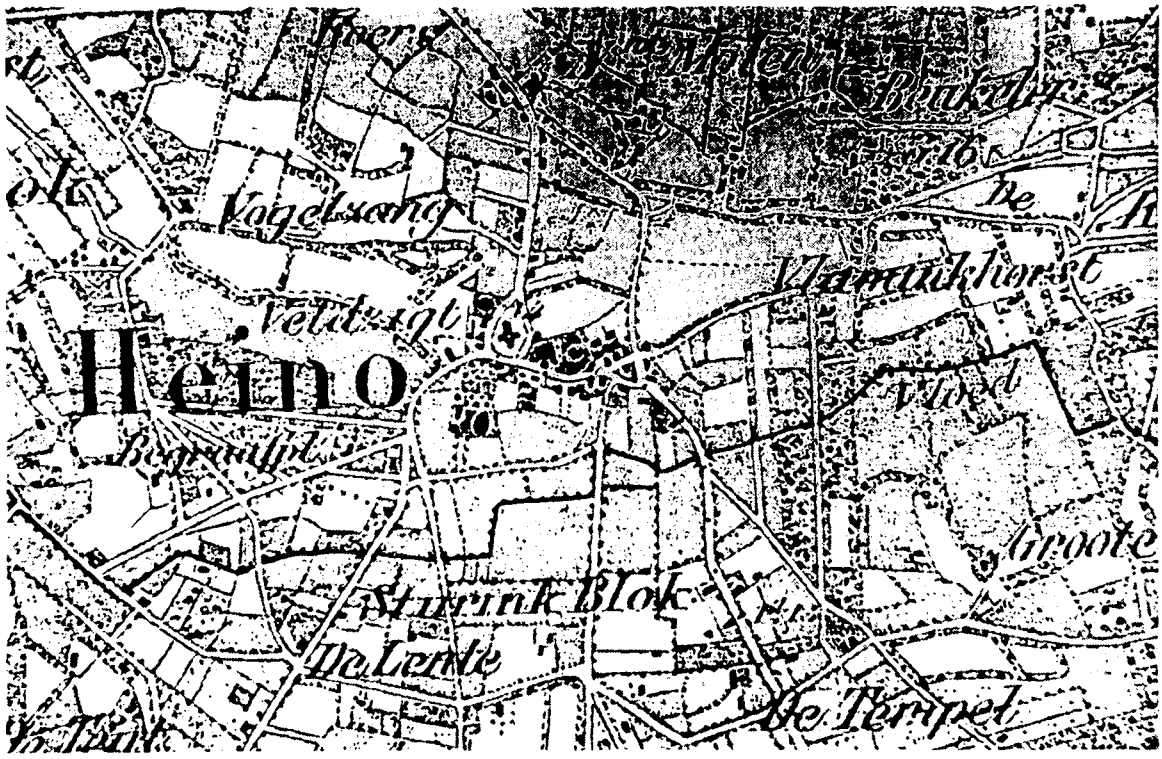

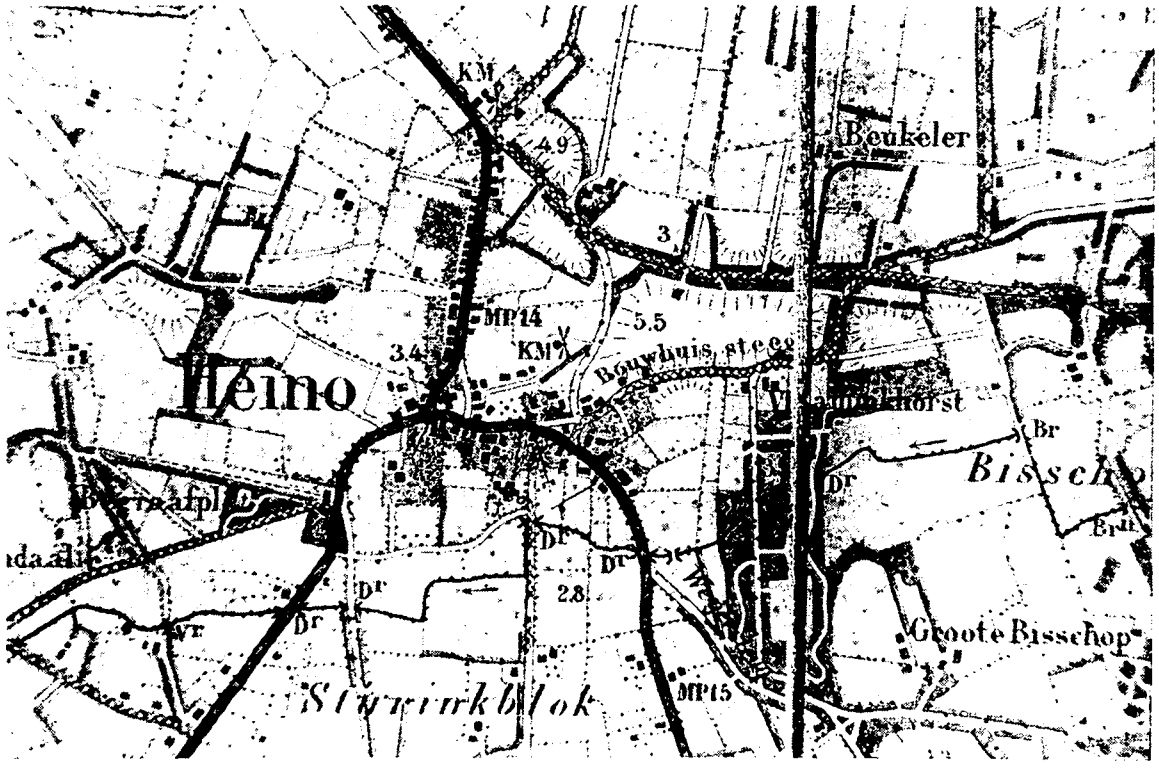

Kaart ca. 1940

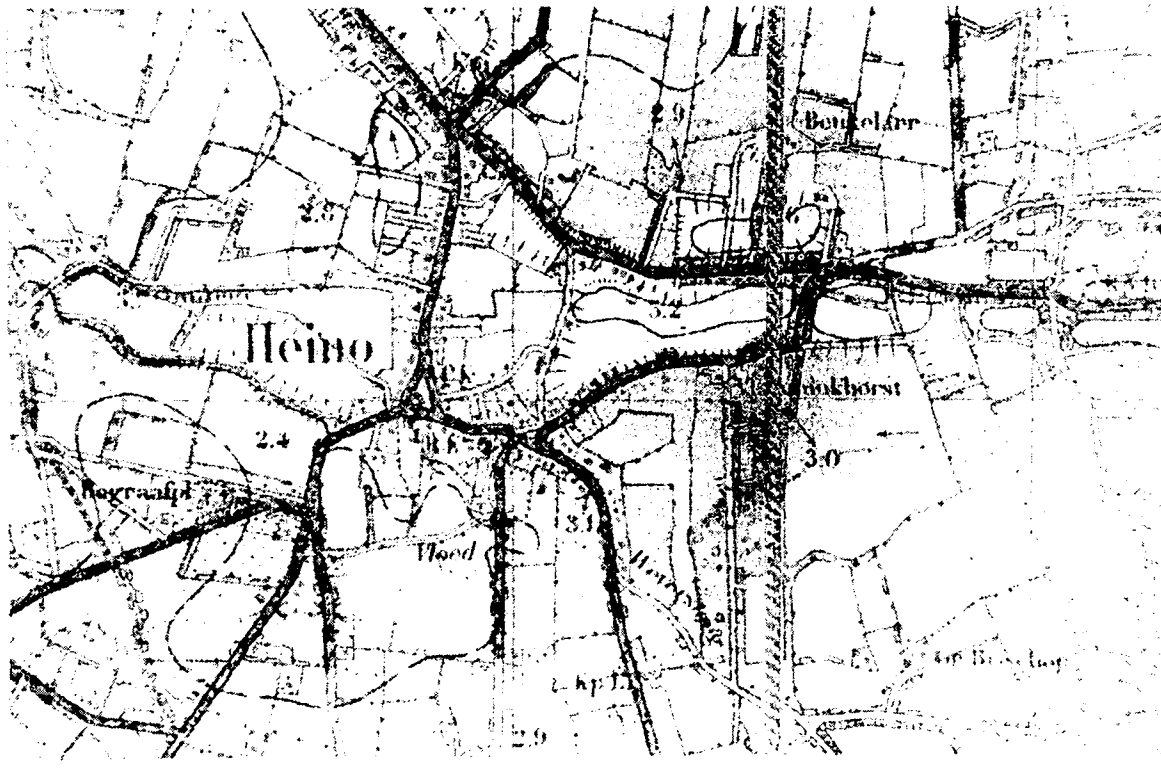

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1847
Kaart ca. 1900, verkend 1883, herzien 1912
Kaart ca. 1940, verkend 1931

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Heino en regio:
*Bestemmingsplan voor de kom, toelichting en voorschriften, Gemeente Heino, 1978.
*Bieleman, J., Heino, een geschiedenis van mens en plaats, Zwolle, 1980.
*Bisschop, M.J.M., Heino in oude ansichten, Zaltbommel, 1986.
*Boer, J.A. de, Beschrijving van gemeente Heino, Zwolle, 1971. (I:Beschrijving, II: Bijlagen en kaarten)
*Bommel, H. van, e.a., Heino in crisisjaren en oorlogstijd, Heino, z.j. (1985).
*Enige opstellen over Heino's kerkelijk en burgerlijk verleden, z.j. (ca. 1934).
*Gemeentegids Heino 1987, 1987.
*Gemeente Heino. Bestemmingsplan 'Buitengebied'. Toelichting, 1982.
*Gemeentehuis Heino, 1982.
*Grootenhuis, G.W., 'De Zeedijk of Ministersdijk' in: Omheining 6e jrg. nr. 3, september 1986. p.77-81
*Historisch overzicht 1862-1987, Gereformeerde Kerk Langeslag, 1987.
*Hoefnagels, C.H., De landbouw in Heino. Een economisch-sociografisch survey, Landbouw-economisch Instituut, 1953.
*Ogink, L. en T. Groot Beumer, Het dorp aan de Oude Wetering. Historisch overzicht van het dorp Lierderholthuis, z.j. (ca. 1977).
*Rientjes, A.E., Geschiedenis van de marke en schoutambt van Heino, Zwolle, 1932.
*Sociaalwetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ontwikkeling van Heino, Zwolle, 1970.

Literatuur algemeen:
*Aa, Van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, deel

1-12. Gorinchem, 1839-1848.
*Atlas van Nederland, 's-Gravenhage, 1963-1977.
*Atlas van Nederland. Deel 2: bewoningsgeschiedenis; deel 12: infrastructuur; deel 13: geologie; deel 14: bodem; deel 15: water; deel 16: landschap; deel 20: landinrichting, 's-Gravenhage, 1984.
*Besselaar, Molens in Nederland, Amsterdam, 1974.
*Bevolking der Gemeenten van Nederland op 1 januari 1987, 's-Gravenhage, 1987.
*Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht, Eerste en tweede bundel, IJsselacademie, Zwolle 1977-1978.
*Buter, A., De groene vallei. Stad en land aan de IJssel, Den Haag, 1978.
*Buter, A., Dit land over de IJssel, Hoorn, 1976.
*Crom, A.P., (red.) e.a., Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en platteland, deel 7, Overijssel, Kampen, 1985.
*Demoed, H.B., Mandegoed schandegoed, Zutphen, 1987.
*Dekker, G. (Red.), e.a., Oude fabrieks- en bedrijfsgebouwen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1986.
*Dijksterhuis, R., Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland, historische analyse van een wisselwerking, de eerste eeuw: 1840-1940, Z.p. [Groningen], Z.j.[1980].
*Egberts, E., Wie water deert, die water keert, Zwolle, 1985.
*Elzenga, E., Langs de oude Overijsselse kerken, Baarn, 1972.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, 'Marken in Overijssel', in: Geschiedkundige atlas van Nederland, Den Haag, 1924.
*Engelen van der Veen, G.A.J. van, G.J. ter Kuile en R. Schuiling, Overijssel, Deventer, 1931.
*Fischer, E.J., Stroomopwaarts, Zwolle, 1986.
*Fockema Andrea, S.J., Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850, Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 55ste stuk, z.p., 1939.
*Gevers, A.J., en A.J. Mensema, De havezaten in Salland en hun bewoners, Alphen aan den Rijn, 1983.
*Grote Topografische Atlas van Nederland, deel 3, Oost Nederland, Groningen, 1987.
*Heitling, W.H. en Lensen, L., Vijftig eeuwen volk langs de IJssel, Zutphen, z.j. [1980].
*Hendriks, F.M., De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811-1842), Overdruk uit Versl. en Mededeel. v.d. Ver. tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis 75e stuk, 1960.
*Krämer, G., Wij trekken door Twente en Salland, Arnhem, z.j. [1935].
*Kuile, E.H., ter, De monumenten van geschiedenis en kunst, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuile, E.H., ter, Noord- en Oost-Salland, 's-Gravenhage, 1974.
*Kuile, E.H., ter, Zuid-Salland, 's-Gravenhage, 1964.
*Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, Zaltbommel, (herdruk), 1971.
*Kloot Meijburg, H., van der, Onze oude dorpskerken, Rotterdam, 1921.
*Meene, J.G.C. van de en P. Nijhof, Spoorwegmonumenten in Nederland, Amsterdam, 1985.
*Meindersma, H. en K. de Jong (red.), Jongere bouwkunst in Overijssel, 1840-1940., Zwolle, 1985.

*Mulder, G.J.A., Handboek der geografie van Nederland. Deel VI, Zwolle, 1959.
*Nijhof, P., Oude fabrieksgebouwen in Nederland, Amsterdam, 1987.
*Nijhof, P., Watermolens in Nederland, Zwolle, 1982.
*Nijhof, P., Windmolens in Nederland, Zwolle, 1983.
*Overijssel, de provincie en Overijsselse gemeenten in kaart en aanzicht, Zwolle, 1983.
*Overijssel, Aspecten en Perspectieven, Amsterdam, 1951.
*PPD van Overijssel/ASP, Streekplan IJsselvallei, 1985.
*Pyttersen's Nederlandse almanak voor iedereen, Zaltbommel, 1922-1942.
*Romers, H., De spoorwegarchitectuur in Nederland 1841-1938, Zutphen, 1981.
*Rosenberg, H.P.R., De 19de-eeuwse kerkelijke bouwkunst in Nederland, 's-Gravenhage, 1972.
*Schelhaas, H. en B. Molenaar (red.), Graven en begraven in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1981.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Historische kerken in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1974.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Molens in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1972.
*Schelhaas, H. (Red.) e.a., Schipvaart en schepen in Overijssel, Serie jaarboeken Overijssel, Zwolle, 1985.
*Schuiling, R., Nederland, handboek der aardrijkskunde, deel 1 en 2, Zwolle, 1936.
*Schutten, G.J., Varen waar geen water is, reconstructie van een verdwenen wereld, geschiedenis van de scheepvaart ten oosten van de IJssel van 1300-1930. Twentsche courant.
*Seinen, J.R. en G. de Wit, Stap voor stap langs de Vecht, Hardenberg, 1985.
*Slicher van Bath, B.H., Een samenleving onder spanning, Geschiedenis van het platteland in Overijssel. Assen, 1957.
*Slicher van Bath, B.H., (red.), Geschiedenis van Overijssel, Deventer, 1970.
*Steegh, A., Monumentenatlas van Nederland, Zutphen, 1985.
*Steensma, R. (Red.) en C.A. van Swichem (Red.), honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw, Kampen, 1986.
*Stiksma, K., Spiegel van steden, dorpen en landschappen in Oost-Nederland, Overijssel, Gelderland en het rivieren gebied, Ridderkerk, 1986.
*Stilma, L., Rondom de Holterberg e.v., Holten, z.j. [1962].
*Varwijk, G.H. en J.R. Seinen, Stap voor stap langs de Dedemsvaart, Dedemsvaart, 1983.
*Ven, D.J., van der, Met de goastok door Twente en Salland, Verslagen van de hoofdcommissie voor herziening der belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen, Overijssel, 's-Gravenhage, 1890.
*Visscher, H.A., Het Nederlandse landschap, een typologie ten behoeve van het milieubeheer, Utrecht, 1974.
*Volmuller, H.W.J. (samenstelling), Nijhofs Geschiedenislexicon, Nederland en België, 's-Gravenhage-Antwerpen, 1981.
*Vuuren, L., van, Rapport betreffende een algemeen onderzoek naar de sociaal-economische structuur van het district van de kamer van koophandel en fabrieken voor Salland, Epe, 1941.
*Werkman, G., Kent u Overijssel

ook zo?, Zeist, z,j. [1962].
*Wieringa, H. (red.), Waterstaat in Overijssel, Zwolle, 1983.
*Woud, A. van der, Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848. Amsterdam, 1987.
*Zanden, J.L., De economische ontwikkeling van de Nederlandse landbouw in de negentiende eeuw, 1800-1914, Utrecht, 1985.
*Zonneveld, J.L.S., Levend land. De geografie van het Nederlandse landschap, Utrecht, 1985.

Kaarten:

Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:

Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Bijlagen

Tabellen

Tabel 1.
Loop van de bevolking in de gemeente Heino*

jaar	aantal inwoners	index (1850=100)
1850	1.744	100
1860	1.863	107
1870	1.698	97
1880	1.952	112
1890	2.061	118
1900	2.081	119
1910	2.214	127
1920	2.457	141
1930	2.795	160
1940	3.106	178
1987	6.974	400

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.
* Gegevens per 31 december, behalve 1987 (per 1 januari)

KAART 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE HEINO IN SALLAND

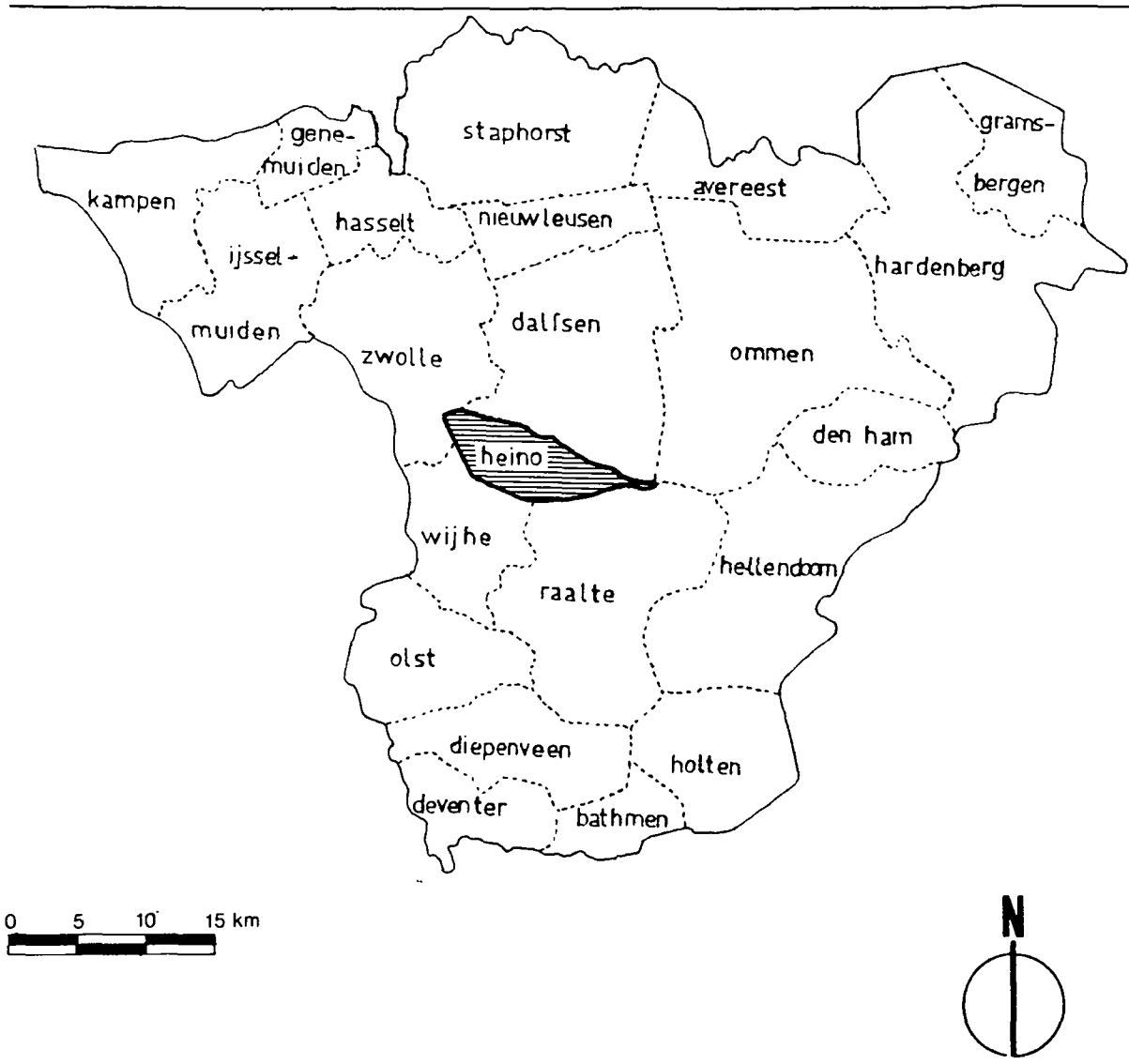

——— Grenzen van Salland

- - - - - - - - - Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, 1963 - 1977.

KAART 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

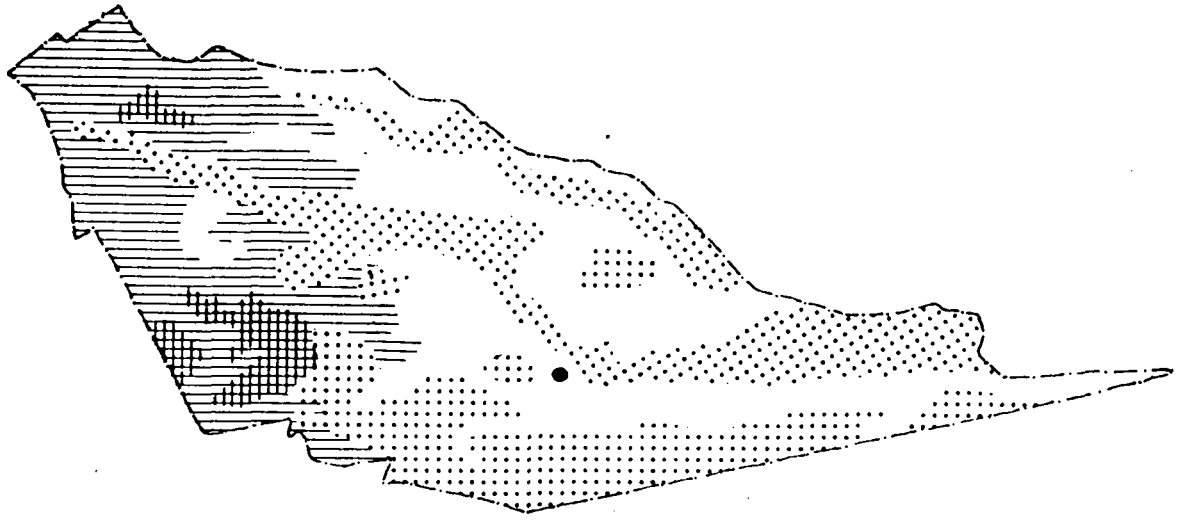

0 1 2 3 km

N

Rivierkleigronden

Relatief hoge mengelgronden

Lage en middelhoge dekzandruggen

Hogere dekzandruggen

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

KAART 3

MARKEN EN ROTTEN

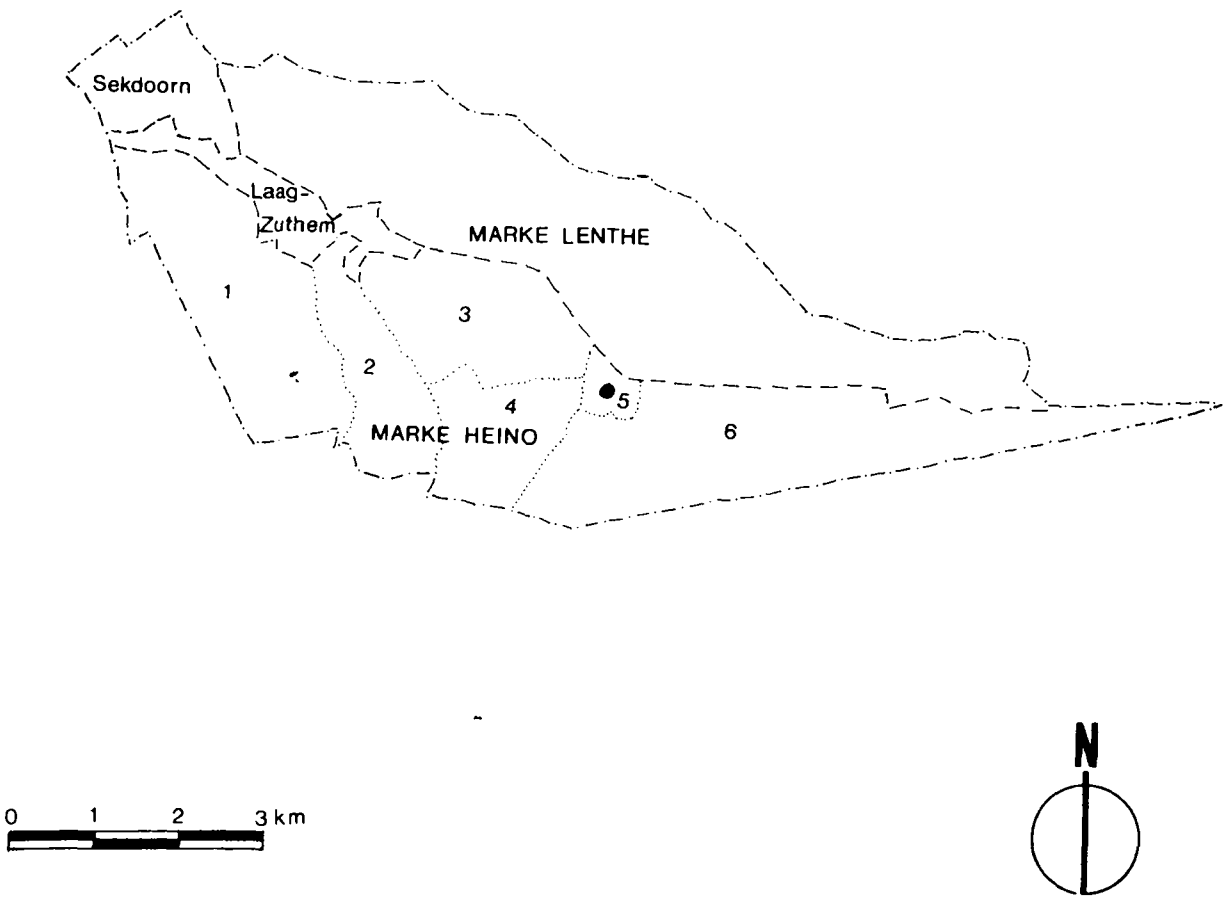

Gemeentegrens

Markegrens

Rotgrens
1 Broeker rot
2 Herenbrinker rot
3 Rozendals rot
4 Dorper rot
5 Zandsteeg rot
6 Veldhoeker rot

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924.

KAART 4

INFRASTRUCTUUR

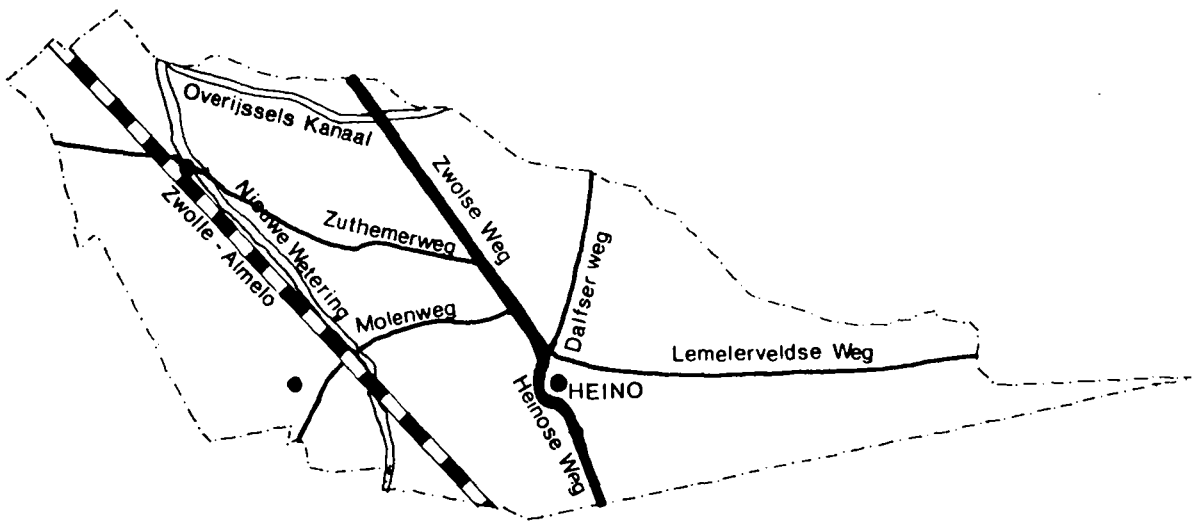

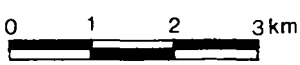

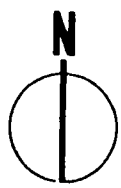

Hoofdweg

Verharde weg

Spoorlijn

Waterweg

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.

KAART 5

HEINO OMSTREEKS 1850

0 1 2 3 km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1858.

KAART 6

HEINO OMSTREEKS 1930

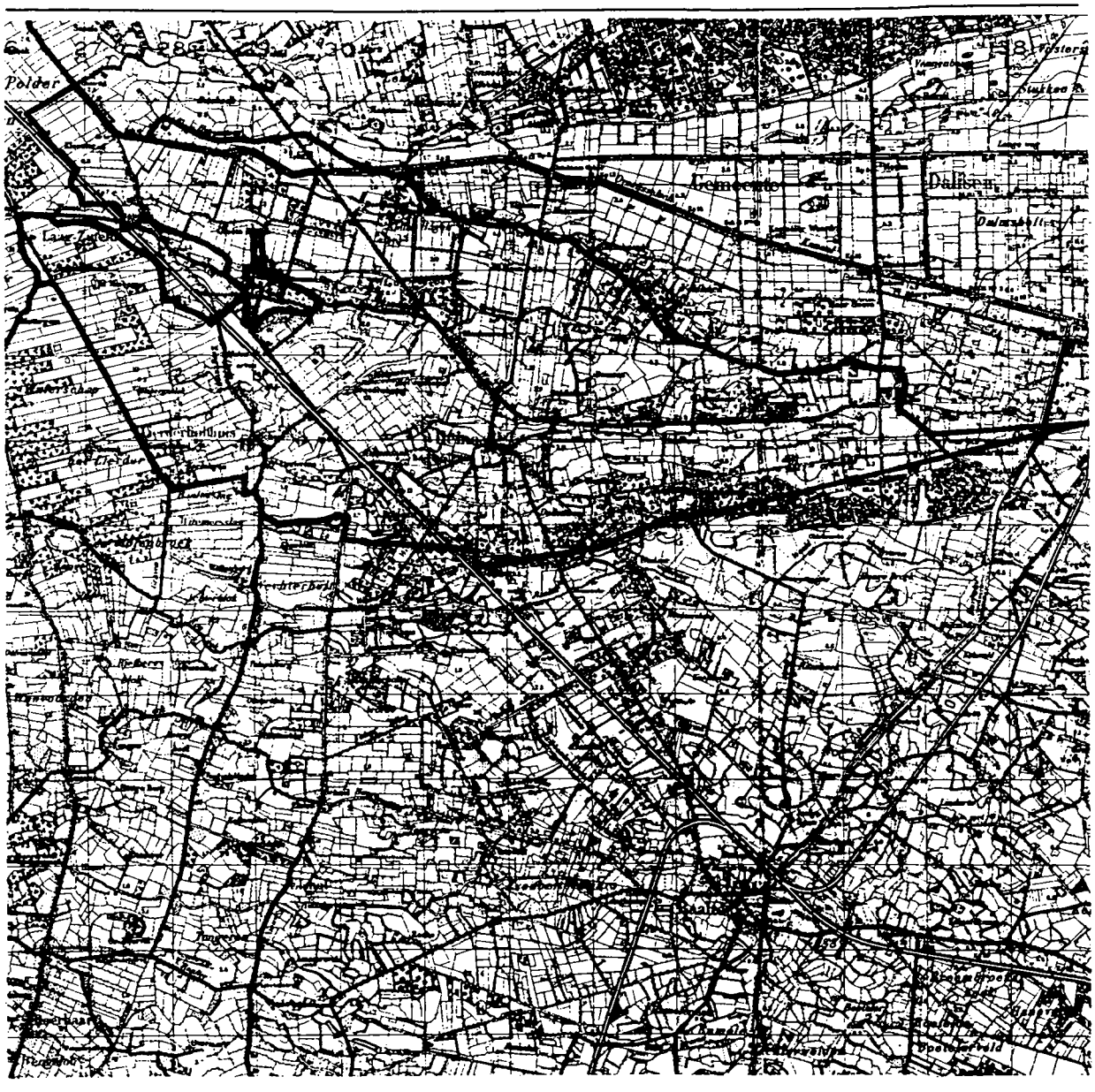

0 1 2 3 km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1933.

KAART 7

HEINO OMSTREEKS 1986

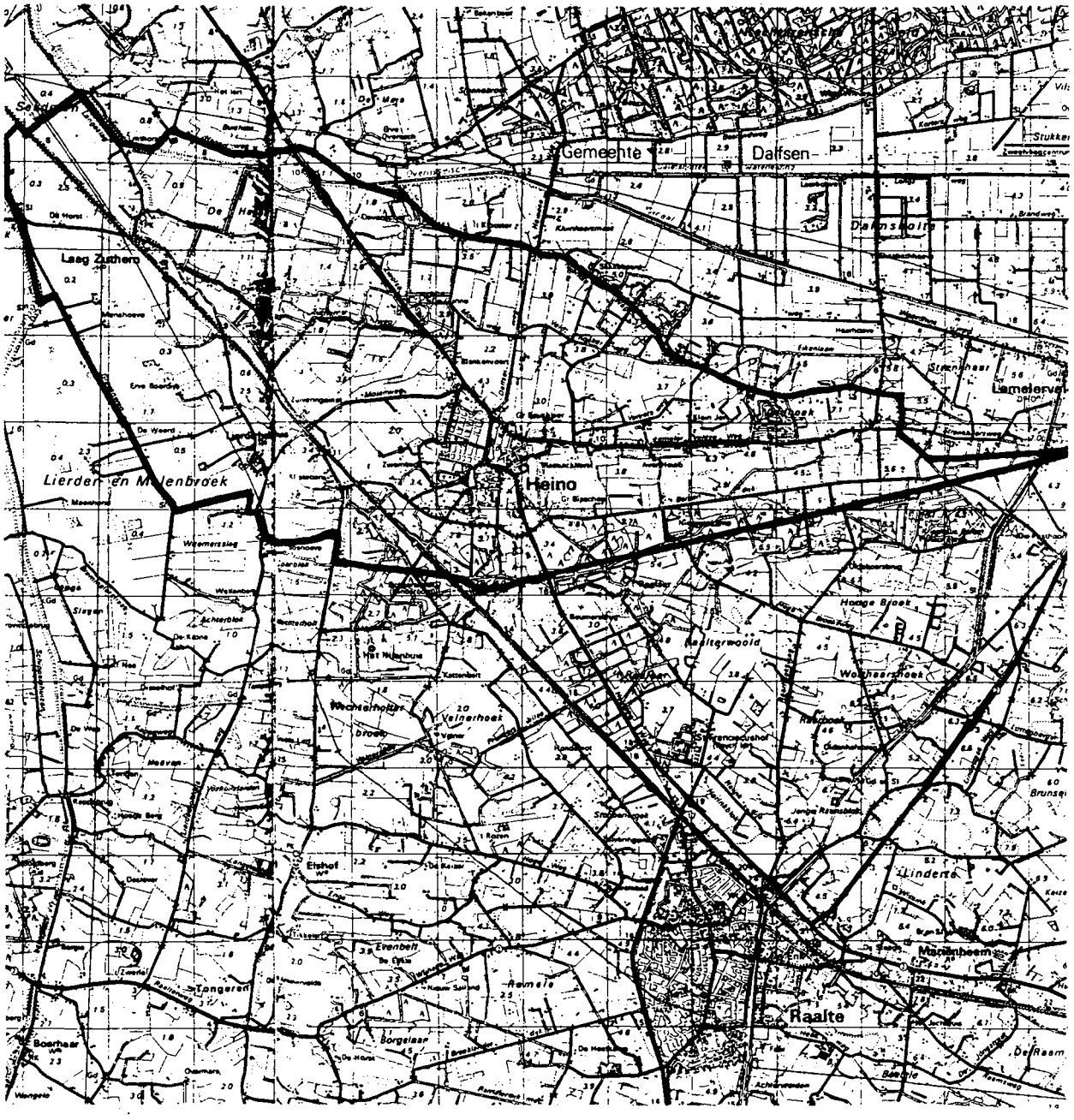

0 1 2 3 km

N

Bron: Grote Topografische Atlas van Nederland, 1987.